

d

Šalda, F. X. Kritické projevy 5. 1901-1904

F. X. Šalda

Kritické projevy 5.

1901-1904

Melantrich

276

prameny chybí, kde umělecké dílo není k vzlétnutí nasyceno jich vášnivým, magneticky sdílným fluidem, kde je výsledkem pouhé nacvičené hmotné virtuosity, je konečný a poslední dojem chlad, suchost a střízlivost.

Svádí všude technické dílo k těmto jeho ukrytým psychickým zdrojům: všude hledá za malířem ještě člověka, celého a hotového člověka, srdce, charakter, individualitu.

Svrchovaně charakteristický je název knihy: *Lidé před přírodou a životem*. Ano, tyto věčné, nekolsavé hodnoty vládou jako zastřená, ale všudypřítomná božstva konečným a posledním soudem p. Moureyových; je tušíte stále na obzoru jeho knihy; před ně vede, před ně staví, jimi měří umělce.

Ve svých studiích vztyčil všude za umělci i lidi, lidi cítící a myslící, vášnivé a trpící, oddané i vzbouřené. Vyvolal to čistě lidské, nervové a psychické teplo, kterým živili svoje dílo a v němž mu dávali zrát od malých zárodků temnou a laskavou prací uměleckého mateřství. Ukázal je ne hotové a dovršené, ale hledající, pracující, tápající, zápasící se sebou i se světem, zneuznané, opomíjené a šlapané, a dal cítiti, jak právě *mravní energii*, kterou vyvinuli v těchto dnech hoře a útisku z posledních kořenů své bytosti, vyrostlo, zesílilo a uzrálo jich dílo.

V několika studiích provedl i krásnou myšlenku, že dal slovo umělcům samým a dal jim vypravovat silným, barevným, teplým a vlhkým slovem charakteristické epizody z jich rozvoje, křížovatky směrů a drah, na nichž se v nejistotách octlí, chvíle vnitřních převratů a přerodů. A nejen v těchto kapitolách, ale i jinde má Mourey zvláštní širokou, slavně znící linii, něco, pro co bych ho rád nazval *epickým kritikem*.

V jeho knize jsou strany, nesené heroismem tak spontánním, cudným, samozřejmým a distinguovaným, prostým vši vtíravé rétoriky i všeho moralisujícího pathosu, že budou vždycky lekcí vysoké, čisté a hrdé *umělecké ethiky* vybraným a příbuzným duším, které se budou zapalovati na jich rozhořelém ohni.

Pan Mourey je z těch několika vzácných autorů dnešní Francie, jimž kritika zahrnuje v sobě celou hmotnou i duševní kulturu, jimž je uměleckým a mravním posláním a kteří vidí její cíl a smysl v tom, aby probouzela svědomí svojí uspané a otupené doby.

Jeho kniha je také celým a dokonalým *literárním* dílem. Do služeb svých ideí a názorů dává p. Mourey krásné spisovatelské kvality, kterými vládne jako autor teskné sugestivní lyriky i delikátních románů. Výraz jeho je zároveň reliefní a čisté a ostře rytý i bohatě odstíněný a vlahý skrytými náladovými a emočními zřídly.

Jak jeho literární ressource jsou hluboké a čisté, dovede přesně posoudit, jen kdo ví, kolik literárního umění a jak ryziho zrna třeba k tomu, aby někdo směl pojímat a psát kritiku jako umělecký genre — a neztroskotat se.

Henry David Thoreau: Walden čili Život v lesích

Kniha, jejíž titul jsem nadepsal těmto řádkům, uvádí k nám krásnou a bohatou spisovatelskou individualitu, amerického básníka a filosofa-transcendentalistu, Thoreaua, žáka a přítele sladkého okouzlovatele a ptáčníka duší, Emersona, —

filosofa ne papírovou soustavou a odbornou, nově tvořenou terminologií, ale filosofa, jaký žije dnes již jen v orientálních legendách, „reka a poloboha“, jak chodíval alejemi řeckých platanů a cypřišů nebo hroužil se v přemítavých, zasněných a zkamenělých pózách u vod Gangu do propasti prabytosti, — filosofa, žijícího svoji filosofii a kritisujícího svoji a všechny ostatní soustavy tou jedinou platnou, a ovšem i nákladnou kritikou: životem, — filosofa experimentu den ze dne opakovaného, filosofa mladého, krásného a pružného jako eféb nebo smělého, strašného a bojovného jako zápasník — filosofa, jací květli v blažených, pohádkových, dávno mrtvých dobách, kdy filosofie bývala ještě nebezpečnou svůdnicí, již se báli nejen stárnoucí a chátrající bozi v pustnoucích chrámech, ale i živé republiky a mocní vladařové, a ne dnešní fosilní a neškodnou mumii, která rozněcuje k senilním láskám skoro vesměs jen impotenci.

Čím víc se začítáte do jeho knihy, tím čistěji a jitřněji vám je. Čítíte na nebeském dechu, který vám ovanul tváře, že tento básník a filosof připlul *ze země mládí*, ze země nekonečně mladší než je jeho mladá vlast, Amerika, ze země, kde se zastavil před tisíciletími čas nebo spíše, kde již odplynul jeho proud, aby, jak krásně se vyjadřuje Thoreau, „zůstala věčnost“: tolik krásné naivní jistoty, víry, poetivosti a hrdinnosti přináší tento člověk do našeho okoralého, ustaralého, skeptického a unaveného světa, a jako všichni rekové žijou vodu, přináší i on svůj dar prostě a bez ceremonielu ve své přílbě, části své běžné všední zbroje, svého všedního oděvu — ve své deníkové knize, vypisující místy do nejmenších podrobností hospodářství a život jeho dlouholetého dobrovolného vyhnanství na rozhraní mezi civilizací a divořstvím, kulturou a přírodou. —

Kniha jeho vypisuje experiment, kterým chtěl si rozřešiti otázku, „nedaly-li by se výhody života civilisovaného spojit s otužilostí divocha“. Chtěl žiti vůbec životem stupňovaným a zmoženým, směstnati v rám prostoru a času, který vyplňují lidé stěží a s únavou *jedním* planým a řídkým životem, životů *několik*, a to hutných, jadrných a radostných. Chtěl prorazití úzké meze běžného života a názoru o něm na všech čtyřech stranách a dobytí z klaviatury taktó rozšířené heroický akord, jež plmluvači a podezříváči života pokládali za nemožný. Jde do lesů vyzkoušet a ospravedlnit život, a tím, že se mu světuje s prostotou a důvěrou, odkrývá život před ním dobrovolně své krásy a svá tajemství a proměňuje i nejhudálí kameny a škváry svoje v magická zrcadla, která nestačí pojmout a odrazit nadpozemský lesk krásy a nesmrtelnosti, jímž se zažihá.

„Šel jsem do lesů, poněvadž jsem chtěl žiti s rozmyslem, střetnouti se s pravou podstatou života a hleděti, zdali bych se nemohl naučiti tomu, čemu mě naučiti může, abych si v hodinu smrti nemusil říci, že jsem vlastně nežil. Nechtěl jsem žiti něčím, co by nebylo životem — jeť život věc tak vzácná; také jsem nechtěl žiti v odříkání, leč že by to bylo naprosto nezbytno. Přál jsem si žiti hluboko a vysáti všecken morek života, žiti tak junácky a po spartánsku, abych porazil na hlavu všecko, co není životem, zabrali kosou hodně široký řad a sežnouti u samé země, vyzráti na život a obmeziti jej na nejmenší míru, a objeví-li se nízkým, zachytiti plnou a pravou jeho nízkost a ukázati ji světu; pakli byl vznešeným, tu poznati jej zkušeností a podati o něm věrnou zprávu.“ A hle zprávu, kterou podává na konci své knihy jako její esenci a smysl: „Buďsi život tvůj jakkoli nízký, pusť se a ním

do křížku a žij jej; neprehej před ním a nespílej mu. Není tak špatný, jako jsi ty.“ A odchází-li po dvou letech ze svých lesů, činí tak proto, že se mu zdá, jako by měl žítí ještě několik jiných životů, kterým se musí nyní oddat. —

Jak *mladý* filosof je Thoreau, jest nejpátrnější z toho, že filosofuje nejvíce *smysly*, daleko více alespoň než mozkem: dobrá polovina jeho filosofické metody je v jeho krásných, jemných, bystrých smyslech, zejména v úžasném zraku lovce a rybáře, kterým *pozoruje*, ovšem tak silně a nově, že *vyčítá* jimi z přírody a vesměra věci, kterých by jiný ani se nedohádal. Thoreau svým zrakem opravdu čte — čte z písku, zvířat, stromů, hvězd, tvarů i barev.

Knihy jeho je hrdinská v samostatnosti a původnosti: nepřijímá skoro nic z druhé ruky, dobývá si všeho sama, propaluje se ke všemu sama. Pro Thoreaua není cizích zkušeností, rad, všeobecných pravd a tradice. Na chléb, z něhož žije, sám si posekal obilí a sám na ručním mlýnku ráno semlel svoji denní spotřebu.

Thoreau probíjí se všemi schematy a šablonami, vším odvozeným a odtažitým, mrtvou vrstvou tradice a historismu k vlastní prsti a půdě života, k temným živným jeho kořenům: prohlubuje zanesené mělké řečiště jeho. Má neomylný smysl všech základních a prvotných potřeb lidské duše a cítí s rozhorleným hněvem tragiku doby umělé, epigonské a hypercivilisované: v době, kdy moderní člověk dusí se mlsky a je přesyacen cukrovím, ukazuje Thoreau zdraví hladu a zpívá hymnus černého chleba, dobytého prací vlastních rukou.

Tento mystik je realistou ve filosofickém smyslu slova: má úžasný neúchylný smysl *skutečnosti, faktu* — od největšího faktu, věčnosti, až po nejmenší, jakým je stopa lesního zvířete ve sněhu nebo barva podzimního listu, který uvázl v orosené pavučině. Nezmaten navrstvenou lží, klamem a lstí, jde všude rovnou k ní. Není proto i v ethickém a sociálním světě většího odpůrce model a hastrouš nad Thoreaua: ať jde o stát a církev, ať o majetek a běžné vlastnictví, ať o módní a oblíbenou literaturu nebo noviny a tisíce jiných neštěstí, které jsou „chloubou doby“, — Thoreau strhne s nich dvěma třemi škuby divadelní plášt a ukáže pod ním dávno mrtvou, neplodnou hůl a tyč.

Adolf Bayerdorfer's Leben und Schriften

Před jedenácti lety zemřelý konservátor mnichovské Pinakotéky byl nejen jeden z nejhlubších znatelů výtvarného umění a výtvarných historiků své doby, ale i duch jemné estetické kultury, rozumějící stejně dramaturgii jako přírodním vědám, hudbě jako teologii, žijící bolestně svůj vnitřní život i život doby. Bayerdorfer byl nekonečně víc než výborný odborník, byl víc i než znatel umění, byl sám umělec, ne-li tvorbou, alespoň citem, kulturou, životem a povahou. Jest neznámý nejen širším kruhům, ale i odborníkům: psal málo, v poslední době svého života skoro nic. A přece nazývá ho Muther „tajným císařem, který ovládal umění a uměleckou vědu své doby“. Žil v nepatrném postavení, prost všech osobních ambicí, a plnými rukama rozdával své úžasné vědomosti: tisíce obrazů v nejrůznějších galeriích bylo jím pojmenováno, tisíce obrazů k jeho radě zakoupeno majetníky soukromých galerií (do Lichtenšteinské galerie, do sbírky Lanckoronskiho, barona